

Оригинални научни рад

Примљен: 1. 9. 2021.

Прихваћен: 30. 9. 2021.

АНТУН ФАБРИС И РИСТА ОДАВИЋ: ИЗМЕЂУ ПРИЈАТЕЉСТВА И САРАДЊЕ*

У раду је приложено њихово писма уредника листа „Дубровник” Антуна Фабриса упућених његовом пријатељу и сараднику Ристи Одавићу. Писма обухватају период од 1895. до 1897. године. Дојриносе прецизнијој реконструкцији биографије њиховог аутора, доуњавају досадашња знања о историји српске периодике као и о историји Срба у Дубровнику и њихових настојања да потврде свој идентитет у том граду и сирече, већ тада зајочет, процес ушатања њихове римокаатоличке комониенте у хрватски корпус. Писма су похрањена у Државном архиву Србије у Београду, у заоставштини Ристе Одавића.

У Државном архиву Србије у Београду, у заоставштини Ристе Одавића, под сигнатуром III 483–487, налази се пет писама публицисте и књижевног историчара, по образовању слависте Антуна Фабриса (Дубровник, 1864 – Дубровник, 1904). Тај знаменити Дубровчанин, уредник листа „Дубровник”, књижевног часописа „Срђ” и календара „Дубровник”, уредник издања Српске дубровачке штампарије Антуна Пасарића, покретач едиције Српска дубровачка библиотека – да поменемо само његове важније активности – преминуо је као релативно млад човек, дочекавши свега 40 година и зато не успевши да до краја реализује своје професионалне и животне планове. Као и многи други родољубиви Срби пре и после њега, страдао је од последица тамновања у аустријским затворима. Током свог кратког животног века остварио је контакте са бројним личностима из културне и јавне сфере широм српства. Те контакте одржавао је, колико су прилике допуштале, дружећи се са онима који су лично долазили у „словенску Атину”, али и путем писама којима су размењиване разне информације, службене и личне природе. Познато је да су многа писма сарадника, познаника и пријатеља,

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2021. години бр. 451-03-9/2021-14/200016 од 5. 2. 2021.

упућена Фабрису, сачувана у Научној библиотеци у Дубровнику и у Богишићевој библиотеци у Цавтату и један део тих писама је и објављен. У том погледу, највеће заслуге припадају Владимиру М. Вукмировићу, који је објавио писма научника, сликара и књижевника Милана Решетара, Валтазара Богишића, Марка Мурата, Стевана Сремца, Павла Поповића, Ива Типика, Светозара Ђоровића, Јована Дучића и Алексе Шантића упућена Антуну Фабрису¹. Преписка у хронолошком погледу обухвата период од 1898. до 1904. године и углавном је вођена поводом сарадње у периодици коју је Фабрис уређивао као и поводом других облика сарадње, али садржи и корисне информације о појединостима из личног и професионалног живота кореспондената, бавећи се, такође, и темама које се односе на национално питање.

За разлику од Вукмировића који је – с изузетком три сачувана Фабрисова писма упућена Валтазару Богишићу – објављивао само писма послата Фабрису, овде публикујемо писма која је Фабрис слао свом пријатељу, у то време младом књижевнику и гимназијском професору, потоњем драматургу Народног позоришта, преводиоцу и публицисти, народном посланику Радикалне странке, начелнику Уметничког одељења Министарства просвете и управнику Државног архива Ристи Одавићу (Београд, 1870 – Београд, 1932). Хронолошки она обухватају период који је претходило писмима објављеним код Вукмировића и настајала су у распону од 1895. до 1897. године, с тим што је једно писмо отпремљено без назнаке датума. У овом периоду дошло је до крупних промена у Фабрисовом животу, пошто је преузео уређивање листа „Дубровник“ после повлачења дотадашњег уредника Стевана Врчевића². Писма су писана ћирилицом.

¹ V. M. Vukmirović, *Prepiska Rešetar–Fabris*, *Savremenik*, knj. 20, sv. 8–9, Beograd, 1964, 213–224; исти, *Prepiska Marko Murat–Antun Fabris*, *Savremenik*, knj. 21, sv. 3, Beograd, 1965, 260–269; исти, *Дописивање српских књижевника с Дубровчанином Антуну Фабрисом*, Зборник историје књижевности, књ. 5, Beograd, 1966, 121–169; исти, *Prepiska Valtazar Bogišić–Antun Fabris*, *Savremenik*, knj. 26, sv. 7, Beograd, 1967, 676–682.

² Стеван Врчевић (Котор, 1847 – Цетиње, 1897) био је син Вука Врчевића, сакупљача и издавача народних песама и других умотворина, почасног члана Српског ученог друштва. Новак Миљанић, истраживач живота и рада С. Врчевића, приметио је да су Врчевића, иако заслужног публицисту и интелектуалца, првог српског дантолога, савременици неоправдано скрајнули у корист Фабриса који је, сматра Миљанић, претворен у култну личност. N. Mićanić, *Novinar i književnik Stevan Vrčević*, Бока, 6–7, Херцег-Нови, 1975, 226. Као једини супротан пример Миљанић је навео Александра Митровића, који је у књизи сећања поменуо С. Врчевића као уредника „Дубровника“. N. Mićanić, *нав. дело*, 228. Миљанић се не упушта у расветљавање разлога који су довели до Врчевићевог одступања с уредничког положаја, осим што понавља речи Александра Митровића да је на то био приморан. N. Mićanić, *нав. дело*, 228. Митровић се тим поводом изразио с ниподаштавањем о новом уреднику Фабрису као о „несвршеном ђаку“, што је свакако резултат његових будућих неспоразума с редакцијом „Дубровника“, који су уследили када је дошао на чело задарског „Српског гласа“. А. Митровић, *Двадесет једина јошничке борбе на Приморју (1880–1900. год.)*: *биљешке, усјомене и ујисци*, Котор, 1910, 275.

Кореспонденција је започета писмом од 17. августа 1895. из кога произлази да је Р. Одавић пре тога боравио у Дубровнику, путујући по Аустро-Угарској монархији. Можемо претпоставити да је, будући пореклом Херцеговац, обилазио Требиње и околину, родни крај свог оца, и да се тако нашао и у граду под Срђем. Поздрављајући га и изражавајући наду да се без проблема вратио у Београд и да ужива у кругу породице, Фабрис је молио пријатеља да га информише у вези с неким проблемом због кога се, очигледно, претходно обратио извесном министру Краљевине Србије. Ако имамо у виду оно што је Фабрисов близак сарадник и пријатељ Павле Поповић навео у својој – још увек најбољој студији о том знаменитом Дубровчанину – да је Фабрис 10. августа 1895. упутио молбу Министарству просвете Краљевине Србије да буде постављен за предавача латинског и грчког језика и српске књижевности у некој гимназији³, онда постаје јасно на шта се односи Фабрисово писмо од 17. августа и зашто у њему истиче да Одавићев одговор очекује с великим нестрпљењем јер би требало да одлучи о његовој судбини. У молби је нагласио, како даље пише П. Поповић, да би по доласку у Србију полагао професорски испит, а у писму Одавићу је објаснио да испит још увек није стигао да положи само због болести која га је спречавала у раду. Фабрисова молба решена је тек 10. децембра 1895, али је он у међувремену, вероватно изгубивши наду да ће остварити жељу да пређе у Србију и тамо добије запослење, учинио један радикалан потез, напустио државну службу, односно место суплента у сплитској гимназији и трајно се вратио у родни град.

Садржај другог писма, из септембра 1895, потпуно се разликује у односу на прво обраћање Р. Одавићу. Иако је писмо прилично оштећено, тако да поједини делови недостају, смисао је ипак јасан. Настало је у време када су расписани избори за Далматински сабор, а који су протекли у вези с питањем уједињења Далмације с Хрватском и Славонијом. Тај захтев, који је пре избора покренула Странка права у Далматинском сабору, изазвао је раздор у хрватским редовима јер га је Хрватска народна странка одбацила у страху од распуштања Сабора, што се догодило претходне, 1894. године, када је отворено исто питање⁴. Зато су обе хрватске странке на изборе изашле самостално, што су учиниле такође и Српска и Аутономашка странка. А. Фабрис је, како се види из његовог писма, учествовао у изборној агитацији, оцењујући да су се сви несрпски елементи у Дубровнику заверили против Срба.

Из следећег, недатираног писма, сазнајемо да је А. Фабрис већ два месеца уредник листа „Дубровник”. Знајући да је преузео уређивање на почетку 1896, што и сам Фабрис помиње у писму („јављам ти да сам се од првог дана године примио уредништва”), то нам омогућава

³ П. Поповић, *Из књижевности* 2, Београд, 1919, 138.

⁴ А. Митровић, *Нав. дело*, 221–225.

да настанак тог писма вежемо за почетак марта 1896⁵. Прихвативши се тог новог посла, пред Фабрисом се отворило питање сарадника који би писали текстове за новине. Да би лист могао редовно да излази и да би имао квалитетан садржај, неопходно је било окупити тим људи. Управо због тога, а по савету Марка Мурата, Фабрис се обратио Ристи Одавићу молећи га да буде дописник из Београда. Надајући се да ће се одазвати, он је сматрао да је Одавић прави избор за тај задатак, будући да је познавао Дубровник и дубровачке прилике, тако да би рубрику београдских извештаја наставио да попуњава у духу и правцу у коме је она и до тада вођена. У овом писму Фабрис је обавестио пријатеља и о томе да се Српска странка у Дубровнику налази у веома тешком положају, јер су се против ње ујединиле и хрватске и италијанске политичке формације. Такође, сазнајемо и да је лист „Дубровник” у неповољној финансијској ситуацији те да, супротно од онога што се тврди – да га помаже српска влада – у Србији има само 30 „предбројника”. Зато је Фабрис молио Одавића да предузме мере како би „Дубровник” тамо стекао више читалаца.

Четврто писмо, из септембра 1896, за разлику од претходна три, било је службеног карактера. Док се у првим писмима обраћао Одавићу са „драги Ристо”, у четвртом га је Фабрис, персирајући, ословио званично са „високоучени господине”. У писму је навео да је одлучено да се те године покрене календар који ће бити књижевно профилисан и молио је Одавића за неки песнички прилог. Међутим, када се, крајем године, појавио први број календара „Дубровник”, Одавићевих стихова у њему није било.

Последње, пето писмо, настало је 20. маја 1897. У њему се А. Фабрис, задовољан првим бројем календара „Дубровник”, опет обратио Р. Одавићу молбом да пошаље прилог за нови број који је био у припреми. Тим писмом завршава се кореспонденција Фабрис–Одавић, односно онај њен део који је из града св. Влаха стизао у престоницу Краљевине Србије.

Фабрисова писма су, несумњиво, користан прилог који може да допринесе прецизнијој реконструкцији биографије њиховог аутора. Исто тако, она допуњавају досадашња знања о историји српске периодике као и о историји Срба у Дубровнику и њихових настојања да потврде свој идентитет у том граду и спрече, већ тада започет, процес утапања њихове римокатоличке компоненте у хрватски корпус.

Софија Д. Божић*

Институт за новију историју Србије

Трг Николе Пашића 11

11000 Београд

Кључне речи: Антун Фабрис, Риста Одавић, Срби католици, Дубровник, лист Дубровник, календар Дубровник

⁵ У водичу Државног архива Србије писмо је, вероватно грешком, датирано са новембром 1896. Ј. Рељић, *Риста Одавић – Лични фонд (1787–1949)*, Београд, 2008.

*sofijamisa@yahoo.com

Sofija Božić

ANTUN FABRIS AND RISTA ODAVIĆ: BETWEEN
FRIENDSHIP AND COOPERATION

The paper encloses five letters from the editor of the „Dubrovnik” newspaper, Antun Fabris, to his friend and associate Rista Odavić. The letters cover the period from 1895 to 1897. They contribute to a more precise reconstruction of their author’s biography, supplementing previous knowledge about the history of Serbian periodicals as well as the history of Serbs in Dubrovnik and their efforts to confirm their identity in that city and prevent the already started process of drowning their Roman Catholic component in the Croatian corps. The letters are stored in the State Archives of Serbia in Belgrade, in the legacy of Rista Odavić.

[Прилог]

I

Драги Ристо!

Ово ће те моје писмо за цијело стићи у Београду здрава и весела у кругу твојијех родитеља. Надам скоро у ма којем листу читати у стиховима утиске твога путовања по овиијем нашијем странама, само немој да на то дуго чекамо; с тога напни жице на твојој лири те запјевај и опјевај оне дане твога боравка међу нама, којијех ћу се радосно увијек сјечати.

С великом нестрпљивошћу ишчекујем твоје писмо, што можеш и сам појмити, јер ће оно ваљда одлучити о мојој судбини.

Једно сам ти заборавио казати и то, да не би ко рђаво тумачио околност, што до сада нијесам направио испита, и ако је од апсолуторијума до данас прошло неколико времена. То бијаше овако: пошто сам абсолвирао затражио сам домаће радње – три на броју – које сам радио више од године дана. По довршенијем радњама кренуо сам у Беч да се спремим за усмени испит, али ту оболих те за двије године дана нијесам смио по савјету љекарâ одвећ радити, остало ти је познато.

Молим те пиши ми што прије, што је с мојом прошњом на г. министра.

Поздравља те дипломатски збор и г. министар

Срдачним поздравом

твој

Дубровник 17. VIII. 95

А. Фабрис

или

Fabri – bey

II

Дубровник 7/IX 95

Драги Ристо!

Само да ти се јавим да сам жив и здрав, јер смо ти, драги посланиче, за-
послени изборном агитацијом. Овога пута уротише се сви несрпски елементи
против Срба у Дубровнику наиме: народњаци (умјерени Хрвати), [...] (радикални
Хрвати) и [...] маши (талијанци). [...] је неједнака и тешка, побједимо ли, биће
[...] весеље, јер ћемо [...] казати и показати [...] фактична већина [...] внику.

Захваљујем ти на заузимању за моју ствар, препоручујем ти да настојиш
на који год начин поспјешити што прије ријешење, а и сам ћеш разумјети да
нестрпљиво очекујем одговор.

Послије избора – 10 тек. – писаћу ти опширније.

Поздравља те г. министар, г. посланик, нунциус и архимандрита
српским позд[...]
твој

А. Фабрис Fab[...]

[...] нас је субота 3 ½ с. [...] већ одлазим [...] тешујем или ти [...] за изборе.

Поздрави Др. Ђорђевића слависту млађег⁶.

III

Драги Ристо!

Ако ти није познато, јављам ти да сам се од првог дана године примио
уредништва, и ето већ два мјесеца да листа „Dubrovnik” излази под мојијем
именом⁷. Колико сам паметно урадио напустивши професуру примити се овог
несталног и тешког посла, будућност ће показати. Кад сам се ријешо за но-
винарски посао, треба га и савјесно вршити, па сам размишљао и о томе, кога
да замолим у Београду да би се примио незахвалног посла, бива, да из љубави
према српској ствари постане сталнијем дописником из Београда за „Dubrovnik”.

⁶ Ђорђе С. Ђорђевић (Београд, 1867 – Беч, 1898), филолог, историчар књижевности, Одавићев колега, професор Треће београдске гимназије.

⁷ Највећи број чланака у „Дубровнику” настао је из пера самог Фабриса. Известан број репрезентативних текстова издвојили су и објавили Хенрик Барић и, поново, као прилог студији о Фабрису у оквиру веће монографије, Дејан Микавица: *Избрани чланци Анђуна Фабриса*, скупио и предговор написао др Х. Барић, Београд, 1940; Д. Микавица, *Срби Далмације: Љубиша–Ђелановић–Милаш–Фабрис–Пуљези*, Нови Сад, 2018. Анализу Фабрисових политичких чланака о македонском питању и српско-хрватским односима извршио је Александар А. Миљковић: *Анђун Фабрис и „македонско” ишћање*, Вардарски зборник, књ. 5, Београд, 2006 и *Одломци о Анђуну Фабрису: кријички осврт на чланке из листа Дубровник*, Зборник о Србима у Хрватској, књ. 7, Београд, 2009.

Марко Мурат⁸, твој пријатељ, помислио је на тебе, те је баш погодио и моју жељу, јер ти си био у Дубровнику и упознао се с нашијем приликама, те досљедно и најбоље знаш у којем би се правцу и духу имали настављати „београдски извјештаји за Dubrovnik”. Ја и Марко Мурат ни најмање не сумњамо да ћеш се ти ова посла примити.

Данашњи положај српске странке у Дубровнику веома је критичан, јер су се сви разноврсни елементи „hrvacki” и „talijanski” здружили против нас Срба, те ћемо по свој прилици у идућијем опћинскијем изборима подлећи, ако се у толико не измијене прилике.

Лист „Dubrovnik” финансијски веома слабо стоји. Нама се Србима у Далмацији увијек предбацује да тежимо „преко границе” и да наше листове издржаје „србијанска влада”, а тамо кад се отвори књига предбројника „Dubrovnikа” излази да у цијелој Србији имамо 30 предбројника и то не претплатника, с тога ти препоручујем да би се такође заузео за скупљање предбројника „Dubrovniku”.

Много од тебе тражим, али познајући твоје родољубље, надам се да ћеш се одазвати, а тијем више што ти је познато да је борба, коју ми Срби овамо водимо, света, од које имамо много главобоље и штете, а о користи не треба ни говорити.

У ишчекивању твога првога „писма” из Београда

твој

Антун Фабрис
уредник „Dubrovnikа”.

IV

Дубровник 18/9. 96.

Високоучени Господине!

Одлучили смо ове године издати Календар с књижевнијем прилогом, у духу нашега листа, па Вас најучтививије молимо да нам пошљете какав пјеснички Ваш саставак да га у Календару објелоданимо⁹. Ви ћете познати наш положај и разумјећете потребу једног српског календара у овом граду па се надамо да ћете нас почастиити каквијем Вашијем радом.

Молимо Вас, ако имате намјеру да нам што пошљете, да нам опремите барем до 20 октобра о.г.

Примити наше српско поздравље

А. Фабрис

⁸ Марко Мурат (Лука Шипанска, 1864 – Дубровник, 1944), сликар, члан Српске краљевске академије. Две деценије пред Први светски рат провео је у Београду као наставник цртања у гимназијама и у Уметничко-занатској школи, учествујући у културном и уметничком животу престонице.

⁹ У првом броју Дубровника календара објављени су, између осталог, текстови о знаменитим Дубровчанима Меду Пуцићу, Перу Будманју и Валтазару Богишићу.

V

Поштовани Господине!

Прошлогодишњи успјех календара „Дубровник” осоколио нас је, да и ове године издамо сличну књигу, која је за нашу српску ствар од пријеке потребе.

Наша је главна сврха да календар „Дубровник” протуримо у наш народ, који латиницом чита, а који писмена ради није до сада имао прилике да дође до једног српског календара. Намјера нам је јоште, да упознамо нашу овдашњу ширу публику, којој календар намијењујемо, са Српством и његовим одличним синовима.

Да ову цијел постигнемо треба настојати, да што одабранију лектуру пружимо читаоцима, па се зато и Вама, поштовани господине, обраћамо, да бисте Вашим познатим пером припомогли овом патриотском предузећу. Познавајући Ваше српско родољубље надамо се да ћете нам се одазвати и Ваш рад на вријеме послати на уредништво листа „Дубровник”.

Знамо да ће Вама као познатому књижевнику тешко бити сарадником при једном календару, али изнимне прилике наше баш захтјевају одабраност у свему; а можемо Вас увјерити, да су се као сарадници већ одазвали нашем позиву бољи српски књижевници, како сте се могли увјерити из прошастога годишњака и оцјене о њему у Летопису „Матице српске”¹⁰.

С поштовањем

Дубровник 20/5 97

А. Фабрис
Уредник „Dubrovnikа”

¹⁰ У Летопису је објављен позитиван приказ календара Дубровник који је оцењен као права „књижевна књига” чији би чланци „и на сваком другом месту с образом одржали и најстрожу критику”. Летопис Матице српске, књ. 90, св. 2, Нови Сад, 1897, 166–167.